

ΤΙ ΕΙΝΑΙ
ΚΑΙ ΤΙ ΜΠΟΡΕΙ
Η
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Οδυσσέας
Κωνσταντίνάκος

Εισαγωγή	03
Τι συμβαίνει σε άλλες χώρες	05
Μια μόδα από τα παλιά	09
Τι είναι η βιομηχανική πολιτική	12
Βιομηχανική πολιτική stealth	14
Η ελληνική περίπτωση	17
Τι μένει και τι μπορεί	20
Η ευρωπαϊκή περίπτωση - το καλό σενάριο	23
Το κακό σενάριο	26
Τέσσερα βήματα	29
Συμπεράσματα	32
Βιβλιογραφία	35

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εισαγωγή

1. Αυτή είναι δυστυχώς η εικόνα μέχρι και τις αρχές Απριλίου του 2024 όταν και γράφονται αυτές οι γραμμές.

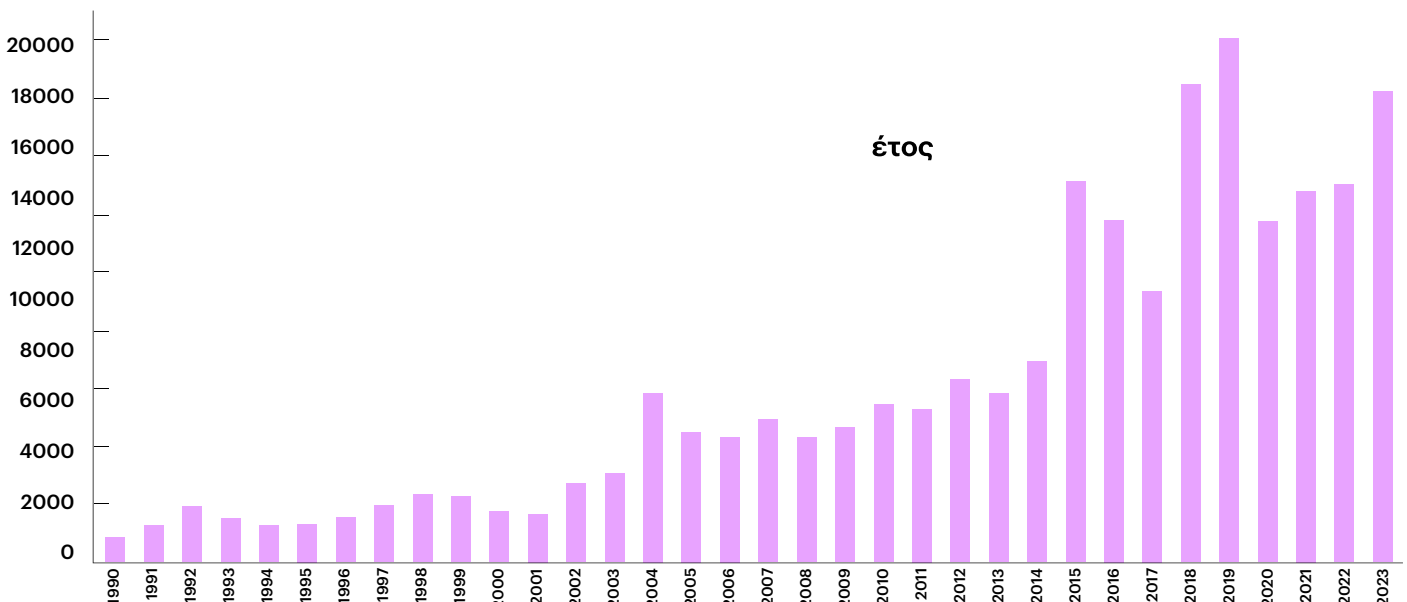
Κάντε ένα πείραμα, πατήστε στο google: “ελληνική βιομηχανική πολιτική” ή “βιομηχανική πολιτική”, σκέτο. Δεν θα βρείτε ελληνόγλωσσες απαντήσεις, πέρα από μια σχετική παρουσίαση του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων, ένα power point από το Υπουργείο Ενέργειας της Κύπρου και μια μικρή αρθρογραφία.¹ Αν ψάξετε καλύτερα θα βρείτε τη σχετική [σελίδα](#) της Γραμματείας Βιομηχανίας, της οποίας αποστολή είναι:

“η ανασυγκρότηση, η ανάπτυξη και διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της χώρας στους τομείς της μεταποίησης και των συναφών προς αυτή υπηρεσιών, καθώς και η δημιουργία ενός απλού και φιλικού κανονιστικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος, με στήριξη των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων, με στόχο την ενίσχυση της εθνικής οικονομίας, την ενδυνάμωση της ανταγωνιστικής τους θέσης στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον, την αύξηση της απασχόλησης, καθώς και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος”

Στην ίδια σελίδα, η ενότητα «στρατηγικό σχέδιο για το 2014-2020» είναι κενή, ενώ δεν υπάρχει σχέδιο από το 2020 και μετά, τουλάχιστον δημοσιευμένο. Στην γραμματεία Βιομηχανίας του υπουργείου Ανάπτυξης, υπάγεται το τμήμα βιομηχανικής πολιτικής και διεθνών και διεθνών βιομηχανικών σχέσεων το οποίο «έχει την ευθύνη παρακολούθησης της ευρωπαϊκής πολιτικής για τη βιομηχανία και τις επιχειρήσεις με στόχο την τεκμηριωμένη συνδιαμόρφωση των αντίστοιχων αξόνων της εθνικής πολιτικής»

Πως γίνεται αυτό που συζητούν όλοι τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη και τον κόσμο να υπάρχει στα ψιλά γράμματα μιας ξεχασμένης σελίδας του υπουργείου ανάπτυξης και μονάχα τους τελευταίους μήνες να γίνεται λόγος στην ελληνική αρθρογραφία; Γιατί μας αφορά η βιομηχανική πολιτική και γιατί επείγει μια εθνική στρατηγική;

Γράφημα 1. Αναφορές για τη βιομηχανική πολιτική στο μεγάλο επιχειρηματικό τύπο

ΤΙ ΣΥΜΒΑΙΝΕΙ
ΣΕ ΑΛΛΕΣ
ΧΩΡΕΣ

Τι συμβαίνει σε άλλες χώρες

Ας ξεκινήσουμε με μια τάξη μεγέθους και επισκόπηση του τι συμβαίνει διεθνώς. Τα τελευταία χρόνια η κυβέρνηση Biden πέρασε ένα πακέτο \$800 δις για τη μείωση του πληθωρισμού που ουσιαστικά συνιστά βιομηχανική πολιτική μέσα από επιδοτήσεις και φοροελαφρύνσεις (Inflation Reduction Act). Πρόκειται για ένα μνημειώδες πολιτικό εργαλείο που θα μείνει στην σύγχρονη οικονομική ιστορία ως το σημείο όπου οι ΗΠΑ από πολέμιοι του κρατικού παρεμβατισμού και υπέρμαχοι της απρόσκοπτης λειτουργίας της οικονομίας απομακρύνονται από τις αρχές της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης της Ουάσιγκτον και παρεμβαίνουν δυναμικά στην αμερικανική οικονομία. Διαστρεβλώνουν συνειδητά τον ελεύθερο ανταγωνισμό ώστε να επιταχύνουν την απανθρακοποίηση διότι αποδέχτηκαν ότι αν δεν παρέμβουν έγκαιρα στην αγορά και δημιουργήσουν κίνητρα, τότε ο ιδιωτικός τομέας από μόνος του δεν πρόκειται να αναλάβει το κόστος που απαιτεί η συμφωνία για το κλίμα και οι στόχοι μείωσης εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα.

Ένας δεύτερος και εξίσου σημαντικός λόγος πίσω από την πολιτική του Biden είναι το νέο δόγμα εξωτερικής πολιτικής που ξεκινάει ήδη από την προεδρία του Donald Trump. Ο σύμβουλος ασφαλείας του Λευκού Οίκου, Jake Sullivan, [επαναλαμβάνει](#) συχνά ότι στη νέα τάξη πραγμάτων η βιομηχανική πολιτική πρέπει να “προωθεί διαφοροποιημένες και ισχυρές εφοδιαστικές αλυσίδες, υψηλά περιβαλλοντικά στάνταρ για το κλίμα, τους εργαζομένους, την τεχνολογία και την καλή διακυβέρνηση ενώ θα πρέπει να διοχετεύει κεφάλαιο σε δημόσια αγαθά όπως το κλίμα και η υγεία». Πιο επιθετικά, ο Daleep Singh, αναπληρωτής σύμβουλος οικονομικής ασφάλειας του Biden, [επιχειρηματολογεί](#) υπέρ μιας νέας πολιτικής στρατηγικής (statecraft) που ενσωματώνει στόχους εξωτερικής πολιτικής, οικονομικά εργαλεία, κυρώσεις και κίνητρα προς τρίτες χώρες ώστε να συμμορφώνονται ή να έλκονται από τις ΗΠΑ. Το μήνυμα είναι ξεκάθαρο, από εδώ και πέρα, οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις, η βιομηχανική πολιτική και το εμπόριο συμμορφώνονται σε γεωπολιτικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς στόχους.

Κάποτε, η ιδεολογία του ελεύθερου εμπορίου και οι νόρμες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου πρότασαν το οικονομικό συμφέρον και τη θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος. Στη βάση δηλαδή απρόσκοπτων εμπορικών συνδιαλλαγών, τα κράτη εξειδικεύονται σε συγκεκριμένους (λίγους) τομείς και προτιμούν να εισάγουν φθηνότερα αντί να παράγουν ακριβότερα. Δεν βρισκόμαστε πλέον εκεί και οι κρατικές παρεμβάσεις κυβερνήσεων ανά τον κόσμο το αποδεικνύουν περίτρανα.

Ένας τρίτος λόγος πίσω από το IRA είναι ότι το ιδεολόγημα του χαρούμενου και επωφελούς ελεύθερου εμπορίου απέδωσε καρπούς σε μια περίοδο ειρήνης και σταθερότητας που ωφέλησε τόσο τους πλούσιους καταναλωτές της Δύσης που

αγόρασαν φθηνά προϊόντα από τις ανερχόμενες οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ασίας, όσο και τις χώρες αυτές που αντέγραψαν τεχνολογίες και ανέβασαν το βιοτικό τους επίπεδο μέσα από την παραγωγή ολοένα και ακριβότερων και πιο περίπλοκων αγαθών. Το καμπανάκι ότι κάτι δεν πάει καλά ήταν πρωτίστως εκλογικό και δευτερευόντως γεωπολιτικό. Ένα σημαντικό ποσοστό των ψηφοφόρων του Trump ήταν οι λεγόμενοι “χαμένοι” της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, πρώην βιομηχανικοί εργάτες που έχασαν τις δουλειές τους και θυμωμένοι ψήφισαν εκείνον που θα «έβαζε μπροστά το εθνικό συμφέρον». Όπως όλες οι οικονομικές διαδικασίες, έτσι και στο εμπόριο, υπάρχουν κερδισμένοι και χαμένοι. Κάποτε στις πανεπιστημιακές αίθουσες ήταν χρυσή αλήθεια ότι το “ελεύθερο εμπόριο είναι καλό για όλους”.

Οι θυμωμένοι Αμερικάνοι ψηφοφόροι ήταν αυτοί που αμφισβήτησαν αυτήν την υπόθεση εργασίας. Ήδη όμως από το 1997, ο οικονομολόγος Dani Rodrik προειδοποιούσε ότι η παγκοσμιοποίηση μπορεί να ωφελεί εκείνους που έχουν πολλά προσόντα αλλά χάνουν οι εργάτες, τα συνδικάτα και τα εθνικά φορολογικά συστήματα (Rodrik, 1997). Παρά τα τεκμηριωμένα επιχειρήματα, η διακομματική συναίνεση ρεπουμπλικάνων και δημοκρατικών στην ανωτερότητα του ελεύθερου εμπορίου και η ιδεολογική συνέπεια στις αρχές του *laissez faire* καθιστούσε την βιομηχανική πολιτική απαγορευμένη λέξη και απαρχαιωμένη πρακτική που δεν συνάδει με την νέα εποχή της χαρούμενης οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Το δεύτερο καμπανάκι ήταν η ραγδαία άνοδος της Κίνας. Θυμάστε ίσως, στις αρχές του 2000 όταν είχαν ανοίξει τα πρώτα κινεζικά καταστήματα στη χώρα μας που πουλούσαν όλων των ειδών τα αγαθά σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές. Από ρούχα, παιχνίδια, μέχρι οικιακές συσκευές και ό,τι άλλο βάλει ο νους, τα προϊόντα αυτά κατέκλυσαν τις δυτικές αγορές και οι καταναλωτές αφελείς κόμπιαζαν για τα μικρά ποσά που ξόδευαν για αγαθά αμφιβόλου ποιότητας. Ήταν η περίοδος που η Κίνα έγινε μέλος του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (2001) και οι εξαγωγές της αυξήθηκαν κατακόρυφα. Ο Πρόεδρος Clinton ήταν θερμός υποστηρικτής αυτής της προοπτικής καθώς πίστευε ότι το πολιτικό σύστημα της Κίνας και η οικονομία της θα μπολιαστεί από το διεθνές εμπόριο με τη Δύση και σταδιακά θα ενσωματωθεί στην φιλελεύθερη τάξη πραγμάτων. Ακόμη και ο Πρόεδρος Bush επέμενε ότι «καμία χώρα στη γη δεν έχει ανακαλύψει τον τρόπο να εισάγει αγαθά και υπηρεσίες από ξένες χώρες ενώ να σταματά τις ξένες ιδέες στα σύνορα» (Council on Foreign Relations, 2021).

Μέσα σε 20 χρόνια όμως, η Κίνα αντιγράφοντας δυτικές τεχνολογίες και εξαγοράζοντας εταιρείες με εξεζητημένη τεχνογνωσία, έγινε πρωτοπόρος οικονομία σε τομείς αιχμής όπως τα ηλεκτρονικά αυτοκίνητα και τα φωτοβολταϊκά. Η

Κίνα πολύ απλά εφάρμοσε επιθετική βιομηχανική πολιτική, αντικατέστησε εισαγωγές, αντέγραψε τεχνολογία και σταδιακά κέρδισε βιομηχανίες που για χρόνια αποτελούσαν την βασική πηγή εισοδήματος των μεγάλων βιομηχανικών οικονομιών της Δύσης - συγκεκριμένα η αμερικάνικη και η γερμανική αυτοκινητοβιομηχανία (Heilmann & Shih, 2013).

ΜΙΑ ΜΟΔΑ
ΑΠ' ΤΑ
ΠΑΛΙΑ

Μια μόδα απ' τα παλιά

2. Ενδεικτικά, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η περίπτωση του Ιταλικού Ινστιτούτου για τη Βιομηχανική αναδιοργάνωση ήδη από το 1930 (Gasparin, 2022). Επίσης, το οικονομικό θαύμα της Ιαπωνίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον κεντρικό σχεδιασμό των δημοσίων υπαλλήλων του Υπουργείου για το Διεθνές Εμπόριο και τη Βιομηχανία (Johnson, 1982).

Η Κίνα έκανε ότι έκαναν και άλλα αναπτυξιακά κράτη ανά τον κόσμο, όπως η Νότιος Κορέα, η Ταϊβάν, η Σιγκαπούρη, οι ΗΠΑ, ή ακόμη και η Γαλλία και η Ιταλία πιο παλιά (Woo, 2023). Το κράτος της ανέλαβε να προστατέψει ορισμένους τομείς της οικονομίας, να επιδοτήσει την παραγωγή για να ρίξει το κόστος, ή και να παρέχει τεχνογνωσία σε εγχώριες επιχειρήσεις ώστε να γίνουν ανταγωνιστικές στην παγκόσμια οικονομία. Ενδεχομένως φαντάζει εξαιρετικά απλό και όμως πρόκειται για μια «τέχνη» που ήταν απαγορευμένη για δεκαετίες αφού δυτικές οικονομικές και πολιτικές ελίτ προστάτευαν τον ελεύθερο ανταγωνισμό και ενθάρρυναν την δημιουργική καταστροφή τομέων της οικονομίας. Τα εγχειρίδια οικονομικών της δεκαετίας του 90' μας έλεγαν ότι η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία διαστρεβλώνει τον ανταγωνισμό και εν τέλει δεν ωφελεί καθώς το κριτήριο μιας κυβέρνησης στο πως θα λειτουργεί η οικονομία δεν μπορεί να είναι αντικειμενικό και άρα δεν μπορεί να λειτουργεί «αποτελεσματικά» η οικονομία.

Η βιομηχανική πολιτική ήταν ένας τομέας που άνθισε μετά την κρίση του 1929 με τον κεντρικό σχεδιασμό της οικονομίας. Ίσως το απόγειο της να ήταν κατά τη διάρκεια του ΒΠΠ και αμέσως μετά με την ανοικοδόμηση στην Ευρώπη και το πακέτο Marshall. Η κρυφή αλήθεια είναι ότι κάποια κράτη, διατήρησαν τον αναπτυξιακό τους ρόλο διακριτικά. Η οικονομολόγος Marianna Mazzucato (2015), περιγράφει γλαφυρά το πως οι ΗΠΑ δαπανούν τεράστια ποσά στην έρευνα και την καινοτομία μέσα από τον κρατικό προϋπολογισμό σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα για την ανάπτυξη εφαρμοσμένων τεχνολογιών (συνήθως για τον στρατό) που αργότερα διοχετεύονται στην ιδιωτική οικονομία προκειμένου να γίνουν εμπόρευμα προσιτό στο ευρύ καταναλωτικό κοινό. Αυτή είναι η ιστορία πίσω από το world wide web, την οθόνη των iPhone και τα διαστημικά ταξίδια που υπόσχεται ο Elon Musk με την SpaceX. Πολύ νωρίτερα όμως, η αυθεντία στον τομέα της βιομηχανικής πολιτικής, ο Νοτιοκορεάτης οικονομολόγος Ha-Joon Chang, δείχνει ότι η πλούσιες βιομηχανικές χώρες ανέπτυξαν βιομηχανία μέσα από σκληρό προστατευτισμό, δασμούς, και στρατηγικές ανάπτυξης της εγχώριας βιομηχανικής υποδομής ενάντια στις αρχές του ελεύθερου εμπορίου (2002). Αυτή ήταν η πολιτική πλατφόρμα του Abraham Lincoln που επέβαλε σκληρούς δασμούς (1962) και αργότερα του Bismarck που προστάτεψε τον γεωργικό τομέα και την παντοδύναμη βιομηχανία άνθρακα και χάλυβα της Γερμανίας (1879). Αντίστοιχα και η Ολλανδία, ήδη από το 1830 εφάρμοξε βιομηχανική πολιτική εκμεταλλευόμενη την αποικία της Java για να βοηθήσει την εγχώρια βιομηχανία βαμβακιού ενώ αργότερα δημιούργησε μια εταιρεία διαχείρισης του εθνικού σιδηροδρομικού δικτύου για να απορροφήσει τις ήδη υπάρχουσες, και αναποτελεσματικές, ιδιωτικές εταιρείες. Η λίστα μπορεί να συνεχιστεί με ιστορικά παραδείγματα βιομηχανικής πολιτικής.² Αυτό που έχει σημασία είναι ότι το κράτος ήταν

και είναι πάντοτε παρόν στην λειτουργία της οικονομίας είτε δια της ενεργούς παρέμβασης είτε μέσω της απουσίας του. Αποτελεί φενάκη η ιδέα ότι το κράτος μπορεί να αφήσει την οικονομία να λειτουργήσει «φυσικά» (Polanyi, 2001).

ΤΙ ΕΙΝΑΙ
Η
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τι είναι η βιομηχανική πολιτική

Η βιομηχανική πολιτική διαστρεβλώνει αυτό που οι (νέο-)φιλελεύθεροι οικονομολόγοι αποκαλούν «δυνάμεις της αγοράς» ή «ελεύθερο ανταγωνισμό» (Rodrik, 2013). Γιατί τότε να το κάνει αυτό ένα κράτος; Η μετριοπαθής ανάγνωση λέει ότι εφόσον υπάρχουν δημόσια αγαθά τα οποία οι οικονομικοί δρώντες δεν μπορούν να παρέχουν ή δεν επιθυμούν λόγω κόστους ή αδιαφορίας, το κράτος παρεμβαίνει (π.χ. δημόσια ασφάλεια). Επίσης, οι αγορές προκαλούν δυσλειτουργίες και το κράτος πρέπει να παρέμβει για να τις διορθώσει (market failures). Μια ετερόδοξη ανάγνωση – την οποία και ασπάζεται ο συγγραφέας – υποστηρίζει ότι το κράτος διαμορφώνει την αγορά σε κάθε περίπτωση (είτε ενεργητικά δια της παρέμβασης είτε παθητικά απέχοντας) άρα η βιομηχανική πολιτική υπάρχει και φαίνεται ή λάμπει δια της απουσίας της. Δεν μπορεί να υπάρχει αυτονομία της οικονομίας γιατί τίθεται σε κίνδυνο η ίδια η αναπαραγωγή της κοινωνίας και του φυσικού περιβάλλοντος (Block in Polanyi, 2001, p. 23).

Αυτή η θεωρητική συζήτηση έχει ενδιαφέρον, αλλά στην πραγματικότητα το κράτος πάντοτε, ακόμη και υπό τις πιο νεοφιλελεύθερες ηγεσίες που εχθρεύονταν τον παρεμβατισμό, επιδοτεί συγκεκριμένες εταιρείες ή τομείς παραγωγής, ιδρύει εταιρείες δημοσίου συμφέροντος, και τις προστατεύει από τον διεθνή ανταγωνισμό μέσα από δασμούς και εμπόδια. Πιο συχνά μάλιστα, το κράτος μέσα από φορολογικά κίνητρα και αντικίνητρα, επιδόματα ή κανονισμούς βοηθάει ή τιμωρεί συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας ή παραγωγικές διαδικασίες. Μέσα από την βιομηχανική πολιτική, η κυβέρνηση διαμορφώνει την οικονομία και τις οικονομικές σχέσεις ώστε να αυξήσει την παραγωγή, το βιοτικό επίπεδο, την ασφάλεια, θέσεις εργασίας ή να ωφελήσει συγκεκριμένα συμφέροντα και κοινωνικές ομάδες κλπ. Στην Ευρωπαϊκή ενιαία αγορά αυτές οι πρακτικές στην πλειονότητά τους είναι παράνομες διότι παρεμποδίζουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό και όσα κράτη επιχειρούν κάποια μορφή βιομηχανικής πολιτικής ενδέχεται να τιμωρηθούν από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Οι αρχιτέκτονες της ενιαίας αγοράς ήταν ιδιαίτερα περήφανοι γι αυτό το κατασκεύασμα που αποτελεί το πιο τέλειο πείραμα ελεύθερου ανταγωνισμού. Οι προσδοκίες ήταν ότι μέσα από μια εύρυθμη λειτουργία της ευρωπαϊκής ενιαίας αγοράς θα δημιουργούνταν οικονομίες κλίμακας, μείωση των τιμών και περισσότερη καινοτομία. Τα κράτη μέλη αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν πρακτικές προστατευτισμού και επιχορηγήσεων στο όνομα μιας υπόθεσης εργασίας.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ STEALTH

Βιομηχανική πολιτική stealth

Στην πραγματικότητα όμως, βρήκαν άλλες έμμεσες μορφές βιομηχανικής πολιτικής, όπως για παράδειγμα ο συνδυασμός φορολογικής και επιδοματικής πολιτικής της Ολλανδίας στους νέους Ευρωπαίους που θέλουν να σπουδάσουν σε ολλανδικά πανεπιστήμια. Τα δίδακτρα στα ολλανδικά πανεπιστήμια είναι εξαιρετικά χαμηλά και το κράτος παρέχει άτοκα δάνεια και γενναιόδωρα επιδόματα σε γηγενείς και αλλοδαπούς φοιτητές που σπουδάζουν (και εργάζονται παράλληλα). Επιπλέον κατά τη διάρκεια της κρίσης της ευρωζώνης, το Ολλανδικό κράτος παρείχε για πολλά χρόνια τεράστιες φοροελαφρύνσεις για όσους καταρτισμένους μετανάστες δουλεύουν στη χώρα μετά το πέρας των σπουδών τους. Έτσι η Ολλανδία επωφελήθηκε από άφθονο υψηλά εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και νέες άμεσες ξένες επενδύσεις από διεθνείς κολοσσούς που άνοιξαν παραρτήματα για να εκμεταλλευτούν το καθεστώς ολιγών φορολογικού παραδείσου της χώρας.³ Σταδιακά η ολλανδική οικονομία ανέπτυξε βιομηχανία σε τομείς υψηλής προστιθέμενης και προσέλκυσε νέες επενδύσεις από το εξωτερικό. Το επιτυχημένο οικονομικό μοντέλο βασίζεται λοιπόν στον συνδυασμό τριών συμπληρωματικών πολιτικών: ελάχιστη εταιρική φορολογία, υψηλής ποιότητας τριτοβάθμια εκπαίδευση με χαμηλά δίδακτρα και επιδόματα, φοροελαφρύνσεις σε πτυχιούχους μετανάστες.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι αυτό της Γερμανίας που παρά το δυσθεώρητο εμπορικό της πλεόνασμα και τους σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξης, διαδοχικές κυβερνήσεις και εργοδότες συμφώνησαν να διατηρήσουν χαμηλά τους μισθούς των εργαζομένων. Με αυτόν τον τρόπο τα γερμανικά προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας διατηρούν την ανταγωνιστικότητά τους στις διεθνείς αγορές. Ήδη από τις αρχές του 2000, η σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση του Schröder φιλελευθεροποίησε την αγορά εργασίας μειώνοντας την διαπραγματευτική δύναμη των εργαζομένων μέσα από την νομοθέτηση mini jobs και μείωσης των επιδομάτων. Οι μεταρρυθμίσεις Hartz μείωσαν την ανεργία σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα αλλά αύξησαν την φτώχεια, την επισφάλεια και τις εισοδηματικές ανισότητες (Dötte, 2015). Μεσοπρόθεσμα όμως, η γερμανική βιομηχανία επωφελήθηκε σημαντικά με δύο τρόπους εις βάρος των άλλων οικονομιών της ευρωζώνης (Fadinger et al., 2024). Πρώτον, χαμηλό κόστος παραγωγής λόγω των αδικαιολόγητα χαμηλών μισθών και της επισφάλειας στην αγορά εργασίας που μείωσε την διαπραγματευτική δύναμη των εργαζομένων. Δεύτερον, η γερμανική κυβέρνηση πίεσε την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να διατηρήσει χαμηλά τον πληθωρισμό ώστε το ευρώ να παραμείνει ακριβό νόμισμα. Ο συνδυασμός των παραγόντων αυτών εκτόξευσε τις εξαγωγές την περίοδο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, με αποτέλεσμα τα γερμανικά προϊόντα, συνώνυμο ποιότητας και αξιοπιστίας, να φτάσουν σε όλο τον κόσμο. Εκσκαφείς στο Ουζμπεκιστάν, πολυτελής Mercedes στην Κίνα, ψυγεία στα αμερικανικά

3. Το Ολλανδικό οικονομικό θαύμα στηρίζεται εν μέρει στο καθεστώς οιονεί φορολογικού παραδείσου. Αυτό σημαίνει ότι η Ολλανδία δεν θεωρείται ακριβώς φορολογικός παράδεισος, όπως οι Βρετανικές Παρθένες Νήσοι και οι Βερμούδες, αλλά έχει υιοθετήσει πολλές από τις πρακτικές και διευκολύνσεις που βοηθούν πολυεθνικές εταιρείες να αποφεύγουν φόρους. Δεκάδες εταιρείες από το χώρο της ένδυσης, της τεχνολογίας, του ψηφιακού εμπορίου, έχουν επιλέξει την Ολλανδία ως φορολογική βάση την τελευταία δεκαετία. Δείτε σχετικά στο [tax justice network](#)

4. Τα άρθρα 101 μέχρι και 109 της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (TFEU) ορίζουν το πλαίσιο του ανταγωνισμού. Το άρθρο 107 συγκεκριμένα απαγορεύει τις κρατικές επιχορηγήσεις και ορίζει προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούν η Επιτροπή να επιτρέψει εξαιρέσεις.

νοικοκυριά, η Γερμανία μέχρι πρότινος ήταν μια βιομηχανική υπερδύναμη.

Αυτού του είδους η βιομηχανική πολιτική, ας την ονομάσουμε *stealth*, περνάει κάτω από τα ραντάρ των ευρωπαϊκών κανονισμών ελεύθερου ανταγωνισμού αλλά⁴ δυσχεραίνει τις οικονομίες της περιφέρειας που δεν διαθέτουν τεχνογνωσία, υποδομές, και δημοσιονομικούς πόρους για να δημιουργήσουν συνθήκες ανάπτυξης ενός άλλου παραγωγικού μοντέλου. Σύμφωνα με νέες οικονομετρικές μελέτες, το γερμανικό σοκ που προκάλεσαν οι φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις Hartz και η αντιπληθωριστική νομισματική πολιτική της ΕΚΤ είναι υπεύθυνες σε μεγάλο βαθμό για την ανεργία στον ευρωπαϊκό νότο και την αδυναμία των οικονομιών αυτών να ανακτήσουν τη δυναμική τους (Fadinger et al., 2024).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

Η Ελληνική περίπτωση

5. Εδώ ξεχωρίζει πάλι η περίπτωση της Ολλανδίας που έχει καταφέρει να είναι η δεύτερη μεγαλύτερη εξαγωγέας αγροτοκτηνοτροφικών προϊόντων στον κόσμο. Η Ολλανδία είναι πρώτη στην εξαγωγή γαλακτοκομικών και αυγών, δεύτερη στα κηπουρικά και τρίτη στην εξαγωγή κρέατος. Σύμφωνα με τη στατιστική υπηρεσία της χώρας, οι εξαγωγές αγροτοκτηνοτροφικών προϊόντων έφτασαν τα 124δις το 2023 (CBS, 2024).

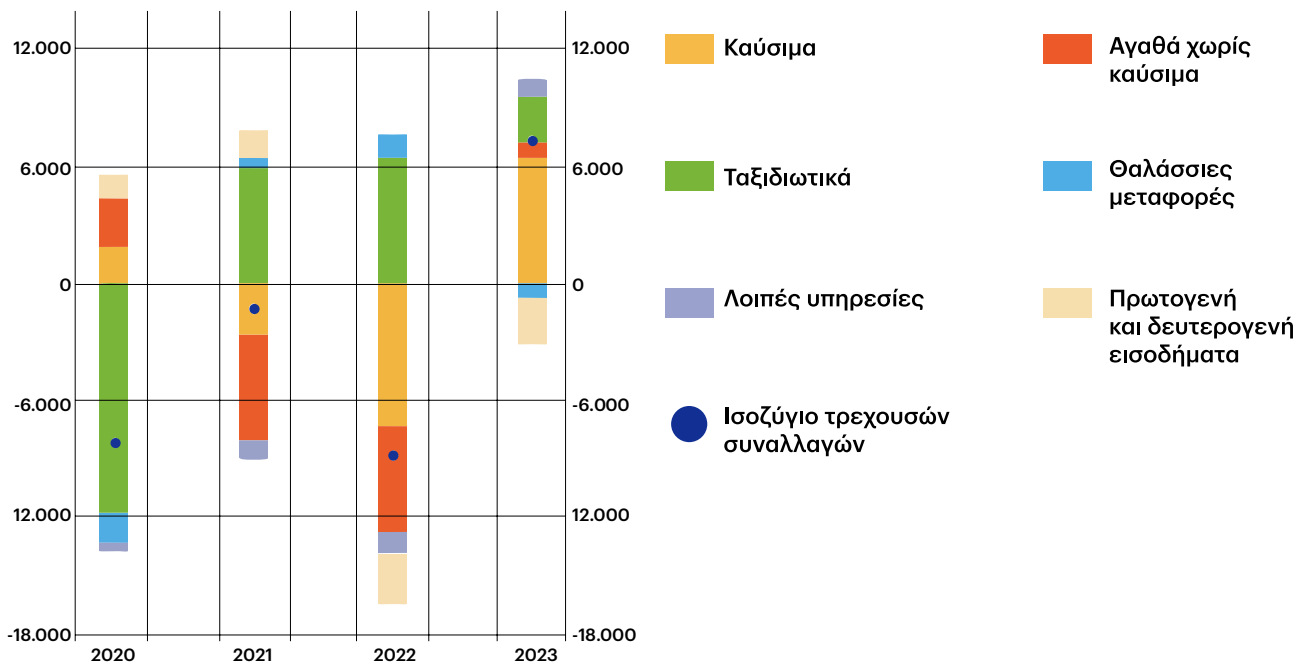
6. Σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, το 2023, «το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μειώθηκε κατά 7,1 δισεκ. ευρώ σε σχέση με το 2022 και διαμορφώθηκε σε 14,1 δισεκ. Ευρώ» (ΤτΕ, 2024)

Η Ελληνική οικονομία είναι παγιδευμένη ακριβώς εκεί, στις συμπληγάδες των ευρωπαϊκών κανόνων ανταγωνισμού, των ευρωπαϊκών δημοσιονομικών κανόνων και τέλος στην έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού. Το ελληνικό παραγωγικό μοντέλο είναι χαμηλής προστιθέμενης αξίας και χαρακτηρίζεται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις, μονοκαλλιέργεια του τουρισμού και χαμηλούς μισθούς (Λαμπριανίδης, 2022). Ο πρωτογενής τομέας συνεισφέρει σημαντικά στο ΑΕΠ αν και φθίνει σταδιακά όπως σε άλλες ανεπτυγμένες οικονομίες⁵, ενώ το λιανεμπόριο απασχολεί δυσανάλογα μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού (Dianeosis, 2016). Άλλοι τομείς όπως οι μεταφορές και η ενέργεια υπολείπονται σε ανταγωνιστικότητα. Στην ίδια μελέτη από το 2016, οι συγγραφείς συνόψισαν περιεκτικά την θέση της χώρας και δυστυχώς δεν έχει αλλάξει σημαντικά η κατάσταση:

«η Ελλάδα, σε μια διεθνή κατάταξη, κατατάσσεται στη μεσαία ζώνη, αδυνατώντας να ανταγωνιστεί τις χώρες με σημαντικό πλεονέκτημα κόστους εργασίας, ενώ υπολείπεται των χωρών η παραγωγή των οποίων συνδέεται με ισχυρούς θεσμούς και έμφαση στην καινοτομία. Βεβαίως, μεσοπρόθεσμος και, κυρίως, μακροπρόθεσμος στόχος πρέπει να είναι η άνοδος της στην αλυσίδα προστιθέμενης αξίας της παραγωγής» (Dianeosis, 2016, p. 90)

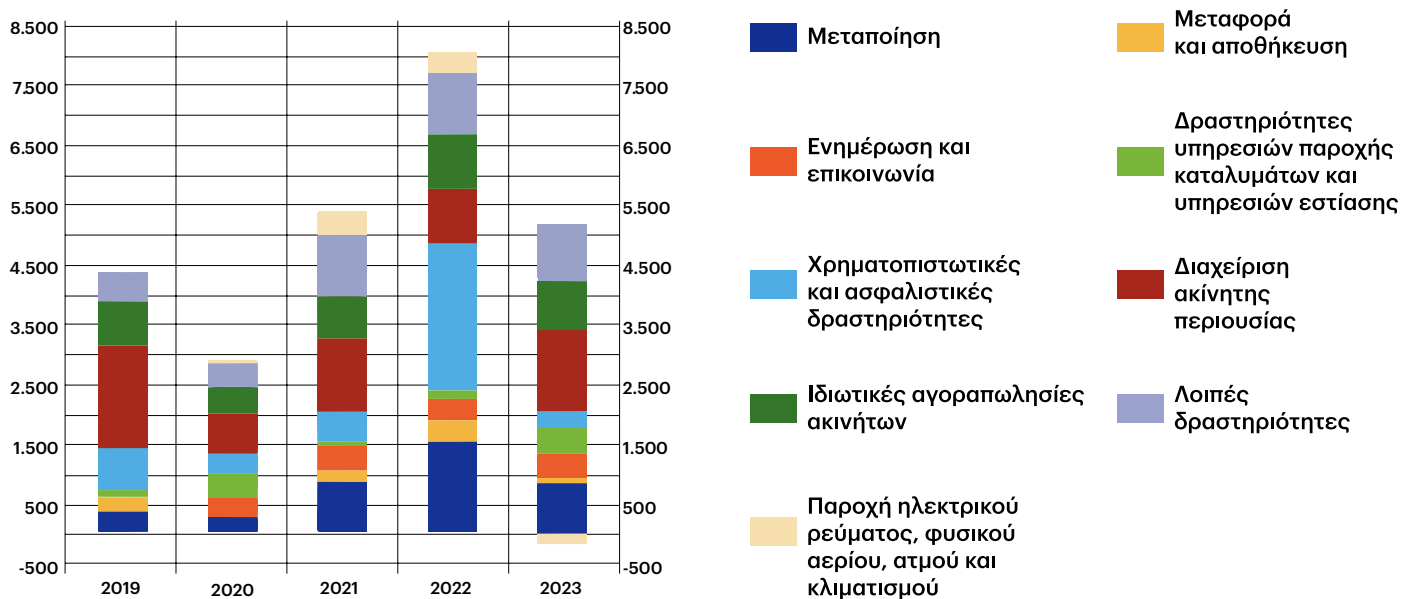
Μόνιμη επωδός πολιτικών, δημοσιογράφων, και απλών ανθρώπων, ότι το παραγωγικό μοντέλο της χώρας δεν είναι βιώσιμο και πρέπει να αλλάξει. Πρόκειται για μια κοινοτοπία πλέον η οποία ωστόσο, είναι επιτακτική ανάγκη. Το παραγωγικό μοντέλο μιας χώρας, ωστόσο, δεν αλλάζει από μόνο του, δεν αλλάζει σύντομα και σίγουρα όχι μέσα από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Ο ευσεβής πόθος της κυβέρνησης Μητσοτάκη από το 2019 είναι ότι ένα θετικό αφήγημα σε συνδυασμό με μεταρρυθμίσεις και φοροελαφρύνσεις αρκούν για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων σε νέους τομείς που θα οδηγήσουν σε σταδιακή αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας. Δεν έχει συμβεί αυτό. Αντίθετα, η προσωρινή τόνωση της οικονομίας μετά την κρίση του covid-19 παρουσιάζει τις ίδιες παθογένειες με πριν: οι αυξημένες δημόσιες δαπάνες χρηματοδοτούν την επιδοματική πολιτική που καταλήγει σε αυξημένη κατανάλωση, ενώ οι επενδύσεις συσσωρεύονται στην οικοδομή, την αγορά ακινήτων, και τον τουρισμό (Λαμπριανίδης, 2022). Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στα ισοζύγιο τρεχουσών πληρωμών όπου η Ελλάδα έφτασε ένα δυσθεώρητο έλλειμμα αντίστοιχο της περιόδου πριν την κρίση.⁶

Γράφημα 2. Διάρθρωση των ροών άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή για το 2023, Απρίλιος 2024, σελ. 138

Γράφημα 3. Συμβολές στην ετήσια μεταβολή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή για το 2023, Απρίλιος 2024, σελ. 146

ΤΙ ΜΕΝΕΙ
ΚΑΙ ΤΙ
ΜΠΟΡΕΙ

Τι μένει και τι μπορεί

7. Επιτρέπεται κατά περίπτωση και μετά την έγκριση της υπηρεσίας ανταγωνισμού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πρόσφατα, [ενέκρινε](#) την παροχή κρατικής επιχορήγησης από το ελληνικό κράτος της τάξης του €1δισ για την δημιουργία δύο φωτοβολταϊκών πάρκων.

Μένει λοιπόν, να σχεδιάσουμε το μέλλον. Κανένα σχέδιο δεν είναι απόλυτο και αμετάβλητο. Πρόκειται να αντιμετωπίσουμε προκλήσεις που δεν γνωρίζουμε, ή και άλλες που γνωρίζουμε αλλά υποτιμούμε. Διανύουμε αβέβαιους καιρούς, αυτό δεν σημαίνει όμως ότι δεν χρειαζόμαστε σχέδιο. Σε κάθε περίπτωση απαιτείται στρατηγικός σχεδιασμός και ενεργητική παρέμβαση του κράτους σε συγκεκριμένους τομείς και σε συντονισμό με παράγοντες της οικονομίας. Παράλληλα, απαιτείται «χειρουργική φορολογική πολιτική» που αναδιανέμει πλούτο και δημιουργεί (αντί-)κίνητρα ώστε να αλλάξουν συμπεριφορά και προσδοκίες επιχειρηματίες και οι καταναλωτές. Η μεταρρύθμιση του φορολογικού συστήματος πρέπει να γίνει σε συνάρτηση με ένα σχέδιο πράσινης βιομηχανικής πολιτικής. Το κράτος δηλαδή πρέπει να δημιουργήσει τις συνθήκες βιώσιμης ανάπτυξης που επιδιώκει για το μέλλον στη βάση ενός μακροπρόθεσμου πλάνου παραγωγικής ανασυγκρότησης.

Δυστυχώς αυτό δεν μπορεί να γίνει άμεσα για τρεις λόγους. Πρώτον, οι Ευρωπαϊκοί κανόνες ανταγωνισμού, αν και παγωμένοι από την εποχή του covid-19, δεν το επιτρέπουν.⁷ Δεύτερον, η βιομηχανική πολιτική θέλει βαθιές τσέπες και το ελληνικό κράτος έχει ελάχιστο δημοσιονομικό χώρο. Παρά την κρίσιμη συνεισφορά του Ταμείου Ανάκαμψης στις δημόσιες επενδύσεις, κινδυνεύουμε να χάσουμε άλλη μια ιστορική ευκαιρία λόγω της κακοδιαχείρισης και αναξιοκρατίας στη διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων. Η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει αξιοκρατία. Τρίτον, η βιομηχανική πολιτική απαιτεί καλούς θεσμούς που λειτουργούν με διαφάνεια μακριά από πελατειακές σχέσεις και με γνώμονα το εθνικό συμφέρον. Η παντελής έλλειψη βιομηχανικής πολιτικής στη χώρα μας αποκαλύπτει το έλλειμμα τεχνογνωσίας και πόρων, καθώς και την θρησκευτική προσήλωση της κυβέρνησης στην ουτοπία του ελεύθερου ανταγωνισμού. Συνδυασμός των τριών είναι τα ανύπαρκτα αποτελέσματα που βλέπετε στην μηχανή αναζήτησης όταν πληκτρολογείτε «βιομηχανική πολιτική». Δυστυχώς η ελληνική κυβέρνηση έχει χάσει πολύτιμο χρόνο περιμένοντας ξένες επενδύσεις και ιδιωτικούς φορείς να αλλάξουν το παραγωγικό μοντέλο της χώρας. Όπως φαίνεται, οι επενδύσεις διοχετεύονται κυρίως στην οικοδομή και τον τουρισμό, κανένα από τα δύο δεν δημιουργεί συνθήκες βιώσιμης ανάπτυξης και ποιοτικές θέσεις εργασίας (Γράφημα 2).

Σε μια περίοδο όπου άλλες χώρες δαπανούν δισεκατομμύρια στην εγχώρια βιομηχανία τους, η Ελλάδα μένει πίσω. Από το 2020 που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επέτρεψε τις κρατικές επιχορηγήσεις στον ιδιωτικό τομέα, έχουν εγκριθεί συνολικά €672δισ εκ των οποίων το 77% αφορά την γερμανική (€356 δισ) και γαλλική (€161 δισ) οικονομία. Η Ιταλία έρχεται τρίτη με €51 δισ και η Δανία τέταρτη με €24 δισ. Οι υπόλοιπες 23 χώρες θα ενισχύσουν τις οικονομίες τους με €78 δισ (Euronews, 2023). Η ενιαία αγορά έχει διαστρεβλωθεί

8. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εταιρείες στην περιφέρεια της ευρωζώνης πληρώνουν ένα *credit risk premium* στον δανεισμό κεφαλαίων. Με άλλα λόγια το κόστος δανεισμού είναι διαφορετικό για δύο πανομοιότυπες εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην Ιταλία και την Γερμανία. Μπορεί αυτή η διαφορά να είναι φαινομενικά μικρή αλλά μακροπρόθεσμα έχει σημαντικό οικονομικό κόστος και φυσικά δυσχεραίνει την επενδυτική δραστηριότητα καθώς καθιστά μια επένδυση ακριβότερη στην Ελλάδα απ' ότι στην Ολλανδία παραδείγματος χάρι. Αυτή η διαφορά (*spread*) δεν θα υπήρχε σε μια τραπεζική και κεφαλαιακή ένωση, που δυστυχώς δεν προχωρά καθώς θέτουν βέτο μικρότερες χώρες όπως η Ιρλανδία και η Εσθονία που ωφελούνται από το ιδιαίτερο καθεστώς εταιρικής φορολογίας και αρνούνται να προχωρήσουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση αρμοδιότητες κεντρικής επίβλεψης των χρηματαγορών

ανεπανόρθωτα καθώς το συγκριτικό πλεονέκτημα των ισχυρών οικονομιών σε συνδυασμό με τα ευνοϊκά επιτόκια δανεισμού που απολαμβάνουν οι εταιρείες στον πυρήνα της ευρωζώνης δυσχεραίνουν τις οικονομικές συνθήκες στην περιφέρεια. Με άλλα λόγια, είναι εξαιρετικά δύσκολο αν όχι απίθανο να ανταγωνιστούμε επί ίσοις όροις, οικονομίες που όχι μόνο στηρίζονται από τις κυβερνήσεις τους αλλά ήδη απολαμβάνουν θεσμικά, δανειοδοτικά και φορολογικά πλεονεκτήματα τα οποία η Ελλάδα δεν μπορεί να φτάσει.⁸ Είμαστε καταδικασμένοι άραγε να κάνουμε τουρισμό, λίγη μεταποίηση, φάρμακα ίσως και υπηρεσίες χαμηλής προστιθέμενης αξίας (π.χ. *call centers*);

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ- ΤΟ ΚΑΛΟ ΣΕΝΑΡΙΟ

Η Ευρωπαϊκή προοπτική – το καλό σενάριο

9. Μέχρι και σήμερα δεν γνωρίζουμε ακριβώς το κόστος της πράσινης μετάβασης στην Ευρώπη. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπολογιστεί αλλά ξέρουμε με βεβαιότητα ότι το επιπλέον επενδυτικό κόστος είναι τεράστιο και ελάχιστες χώρες της ΕΕ μπορούν να το καλύψουν μέσα από τον εθνικό προϋπολογισμό και χωρίς να παραβιάσουν τους νέους δημοσιονομικούς κανόνες. Υπολογισμοί από την Επιτροπή θέτουν το κόστος στα €392δισ το χρόνο μέχρι το 2030 για επενδύσεις που αφορούν το κλίμα, τις μεταφορές, και την ενέργεια (European Commission, 2022).

Η Ευρώπη τα τελευταία χρόνια προσαρμόζεται αργά στον νέο κόσμο της βιομηχανικής πολιτικής και μέσα από σπασμωδικές πρωτοβουλίες προσπαθεί να δημιουργήσει μια ατζέντα και ένα πλαίσιο πολιτικής. Δυστυχώς, το πλαίσιο αυτό είναι μέχρι τώρα παθητικό (επιτρέπει τις εθνικές δημόσιες δαπάνες δηλαδή από κράτη μέλη, αλλά δεν ξοδεύει ευρωπαϊκούς πόρους) και κατώτερο των περιστάσεων καθώς απέχει σημαντικά από τα αντίστοιχα ποσά που ξοδεύονται από τις ΗΠΑ ή την Κίνα. Οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες αφορούν την απανθρακοποίηση της οικονομίας καθώς μετά την εισβολή της Ρωσίας επιτρέπονται οι κρατικές επιχορηγήσεις σε εταιρείες με στόχο την ενεργειακή μετάβαση (Temporary Crisis Transition Framework), τις σπάνιες πρώτες ύλες (π.χ. κοβάλτιο, λίθιο, γραφίτης και άλλα), και τα μικροτσιπ όπου η ΕΕ θέτει ως στόχο την μείωση της εξάρτησης στους ημιαγωγούς από άλλες χώρες (Chips Act). Η πρώτη προτεραιότητα εντάσσεται στην μακροχρόνια στρατηγική αντιμετώπισης της κλιματικής κρίσης, ενώ οι δύο επόμενες προκύπτουν από τον γεωπολιτικό ανταγωνισμό Κίνας, ΗΠΑ καθώς και την τραυματική εμπειρία κατάρρευσης των διεθνών εφοδιαστικών αλυσίδων την περίοδο της κρίσης covid-19.

Το βασικό πρόβλημα, ως συνήθως στην ΕΕ, είναι ότι λείπουν οι κοινοτικοί πόροι για να χρηματοδοτήσουν μια μεγαλόπνοη στρατηγική βιομηχανικής πολιτικής που θα κατανέμει δίκαια τα οφέλη σε διαφορετικά κράτη μέλη, θα προστατεύει τομείς αιχμής και ευαίσθητες τεχνολογίες ενώ θα ενθαρρύνει την έρευνα και την καινοτομία. Εδώ ακριβώς βρισκόμαστε πριν τις ευρωεκλογές και δυστυχώς λίγα προγράμματα ελληνικών κομμάτων αναφέρουν συγκεκριμένα τη βιομηχανική πολιτική, ενώ η κυβέρνηση είναι προκλητικά απύσχα από τη διεθνή συζήτηση/διαπραγμάτευση. Μόλις δημοσιεύτηκαν δύο εκθέσεις υψηλού επιπέδου, για το μέλλον της ενιαίας αγοράς από τον πρώην Ιταλό πρωθυπουργό [Enrico Letta](#), και για την ευρωπαϊκή ανταγωνιστικότητα, από τον πρώην πρόεδρο της ΕΚΤ και πρώην πρωθυπουργό [Mario Draghi](#). Και οι δύο εκθέσεις ζητούν «αλλαγή υποδείγματος» και κάνουν εκτενείς αναφορές στην ανάγκη για μια ευρωπαϊκή βιομηχανική πολιτική μέσα από κοινοτικούς πόρους ώστε να αντιμετωπιστούν οι κολοσσιαίες προκλήσεις της πράσινης μετάβασης που απαιτούν €350δισ με €580 το χρόνο σε νέες επενδύσεις μέχρι το 2030.⁹

Είναι προς όφελος της ελληνικής οικονομίας, η ευρωπαϊκή βιομηχανική που σταδιακά διαμορφώνεται να πραγματοποιείται με ευρωπαϊκούς πόρους διότι αν συνεχιστεί το υφιστάμενο πλαίσιο, όπου κάθε κράτος μέλος ξοδεύει ανάλογα με τους πόρους που έχει στη διάθεσή του, τότε οι χώρες της περιφέρειας θα μείνουν ακόμη πιο πίσω στον διεθνή καταμερισμό εργασίας και στην διπλή μετάβαση (ψηφιακή και ενεργειακή). Στο καλό σενάριο όπου υπάρχει συμφωνία επί της αρχής για ευρωπαϊκή βιομηχανική

πολιτική, κατά πάσα πιθανότητα στον τομέα της άμυνας, τότε η ελληνική κυβέρνηση οφείλει να διεκδικήσει πόρους και ταυτόχρονα να διευρύνει τους στόχους της βιομηχανικής πολιτικής ώστε να ενταχθούν περισσότεροι τομείς και στόχοι (πχ. η ενεργειακή και ψηφιακή μετάβαση). Πρόκειται για μια δυναμική και πολυδιάστατη διαπραγμάτευση από την οποία η ελληνική οικονομία μπορεί να κερδίσει τεχνογνωσία και επενδύσεις σε τομείς υψηλότερης προστιθέμενης αξίας, όχι μονάχα στην «μεταποίηση και συναφείς τομείς» όπως μίξερα αναφέρει το υπουργείο Ανάπτυξης. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να είμαστε παρών, η βιομηχανική πολιτική ήρθε για να μείνει.

ΤΟ ΚΑΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ

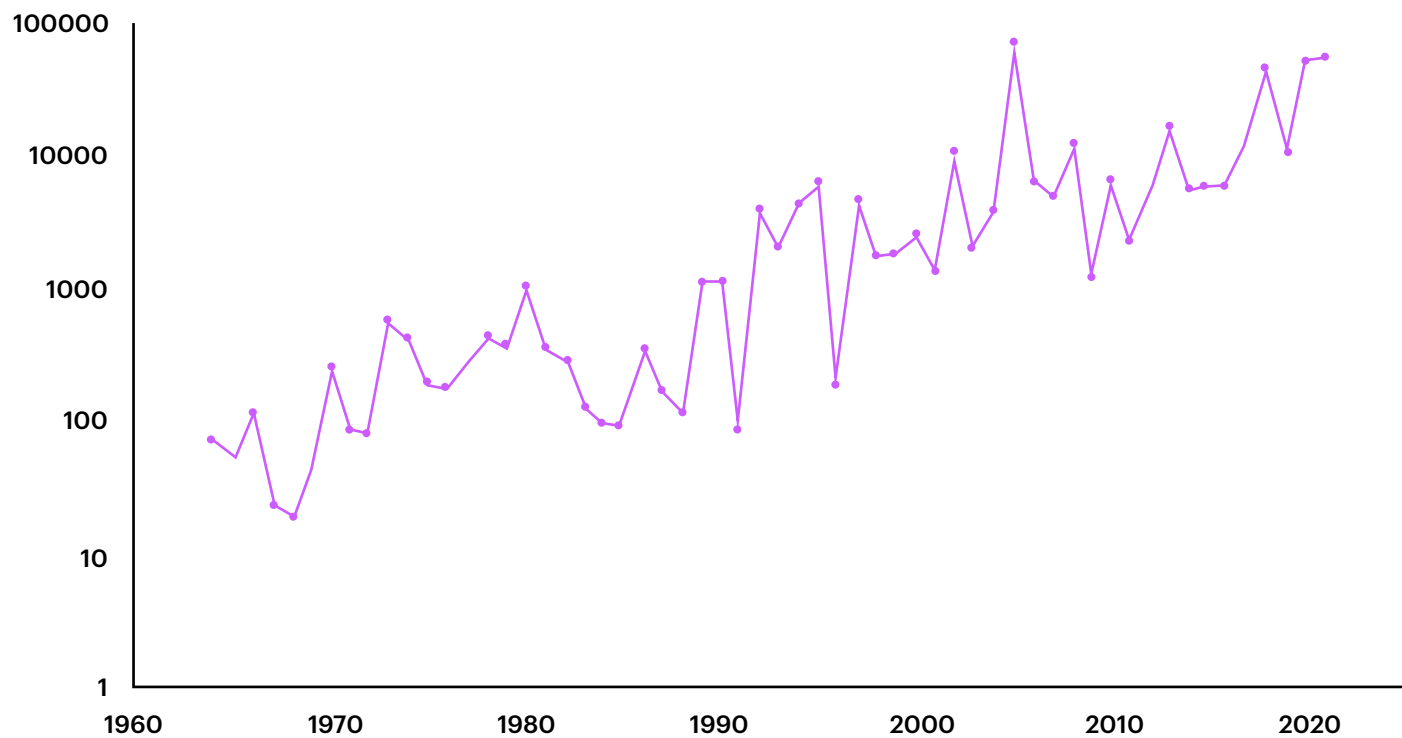
Το κακό σενάριο

10. Οι νέοι ευρωπαϊκοί δημοσιονομικοί κανόνες ευτυχώς περιλαμβάνουν ρήτρες εξαιρέσεως σε περίπτωση ανωτέρας βίας και σε αντίθεση με τους παλιούς κανόνες δεν είναι οριζόντιοι αλλά προσαρμόζονται στο αναπτυξιακό προφίλ κάθε χώρας. Δυστυχώς όμως οι αριθμητικοί δείκτες (όρια) για το χρέος και το έλλειμμα παραμένουν ίδιοι, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι οποιαδήποτε παρέκκλιση θα είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα υπόλοιπα κράτη μέλη της Ευρωζώνης.

Υπάρχει όμως και ένα κακό σενάριο, στο οποίο οι ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες και [συμβουλές](#) δεν εισακούγονται και επικρατεί ο εθνικός προστατευτισμός και οι κατακερματισμένες εθνικές πολιτικές. Κάθε χώρα θα επενδύει όσο της επιτρέπουν οι δημοσιονομικοί κανόνες για το χρέος και το έλλειμα. Σε αυτήν την περίπτωση, η Ελλάδα βρίσκεται σε εξαιρετικά δυσμενή θέση λόγω του υπέρογκου χρέους. Μετά την περίοδο χάριτος (2032) το κόστος αποπληρωμής θα συμπιέσει περαιτέρω τον διαθέσιμο δημοσιονομικό χώρο για αυτόνομη βιομηχανική πολιτική και δημόσιες επενδύσεις. Σύμφωνα με το [New Economics Foundation](#), η Ελλάδα ανήκει στις χώρες που ακόμη και 1% του ΑΕΠ αύξηση σε περιβαλλοντικές επενδύσεις για την επίτευξη των στόχων της Συμφωνίας για το Κλίμα (COP21) θα οδηγήσει σε παραβίαση του ορίου για το έλλειμμα. Με άλλα λόγια, η χώρα μπορεί να καίγεται και να πλημμυρίζει αλλά οι απαραίτητες δημόσιες επενδύσεις δεν θα επιτρέπονται από τους ευρωπαϊκούς κανόνες.¹⁰ Σε αυτό το σενάριο, απαιτείται μια ριζική αναδιάρθρωση του φορολογικού συστήματος, διεύρυνση φορολογικής βάσης, πάταξη της φοροδιαφυγής, ώστε να αναδιανεμηθούν πόροι από τομείς της οικονομίας που επιβαρύνουν περιβαλλοντικά και δεν προσφέρουν ποιοτικές θέσεις εργασίας. Η πράσινη μετάβαση πρέπει να γίνει σε συνάρτηση με την αλλαγή παραγωγικού μοντέλου και κυρίως με γνώμονα την κοινωνική δικαιοσύνη. Μια βιομηχανική πολιτική που ευνοεί λίγους και δεν συνεισφέρει στην μείωση εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, δεν θα έχει λαϊκή νομιμοποίηση ούτε θα βοηθάει στην παγκόσμια μάχη για την προστασία του περιβάλλοντος.

Το κακό σενάριο μπορεί να γίνει ακόμη χειρότερο, όπως προειδοποιεί ο νόμος του Murphy. Δεν απέχουμε πολύ από το «φαινόμενο της Νέας Ορλεάνης», όπου τα ακραία καιρικά φαινόμενα και οι καταστροφές συνεχίζονται σε ετήσια βάση με μεγαλύτερη ένταση, συχνότητα και άρα κόστος για τον δημόσιο προϋπολογισμό (Hay, 2023). Φανταστείτε το όχι απίθανο σενάριο να έχουμε κάθε καλοκαίρι μια φωτιά αντίστοιχη με αυτή της Ρόδου (2023), αν όχι της Εύβοιας (2021), και πλημμύρες όπως αυτές της Θεσσαλίας (2023). Μετά από πόσες τέτοιες φυσικές καταστροφές εκτροχιάζεται ο δημόσιος προϋπολογισμός; Αν δούμε τα δεδομένα από τις ΗΠΑ τότε φαίνεται στο Γράφημα 3 πόσα δις δολάρια ξοδεύει διαχρονικά το αμερικανικό ομοσπονδιακό κράτος σε έκτακτες επιχορηγήσεις για ανακούφιση των πολιτών σε πληγείσες περιοχές από φυσικές καταστροφές. Αναμένουμε μια αντίστοιχη ανοδική πορεία για τη δική μας χώρα. Σε αυτήν την περίπτωση απαιτείται μακροπρόθεσμος σχεδιασμός, αποταμίευση και στοχευμένες δημόσιες επενδύσεις σε συνδυασμό με πράσινη βιομηχανική πολιτική.

Γράφημα 4. Γενικές πιστώσεις ανακούφισης από καταστροφές των ΗΠΑ (\$ ΗΠΑ, ονομαστικά εκατομμύρια), 1964-2022

Πηγή: Colin Hay (2023) The New Orleans Effect, *Renewal*, Vol 31 No 3, pg. 74

ΤΕΣΣΕΡΑ ΒΗΜΑΤΑ

Τέσσερα βήματα

11. Η μοναδική έμμεση αναφορά σε κάτι που θυμίζει βιομηχανική πολιτική αλλά δεν ονομάζεται βρίσκεται σε δυο από τις 244 σελίδες όπου οι συγγραφείς της έκθεσης διερωτώνται αν είναι θεμιτό το κράτος να συμμετέχει στην χρηματοδότηση επενδύσεων. Κοινή πρακτική σε άλλες χώρες μέσα από κολοσσιαία ταμεία επενδύσεων δημόσιου συμφέροντος (sovereign wealth funds – βλ. Thatcher & Vlandas, 2021). Οι συγγραφείς αποδομούν τα επιχειρήματα υπέρ της κρατικής παρέμβασης με τη λογική ότι το κράτος δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποφασίζει ποιες επιχειρήσεις θα ενισχυθούν και πως θα αναπτυχθεί η οικονομία εκτός κι αν τηρούνται αυστηρές προϋποθέσεις, όπως το βέβαιο κοινωνικό όφελος και η έλλειψη ρευστότητας. (Έκθεση Πισσαρίδη, 2020, σ. 132-33)

12. Ο Αρίστος Δοξιάδης, επενδυτής, πρόσφατα και προς τιμήν του [αναθεώρησε](#) τη θέση του ως «φιλελεύθερος οικονομολόγος» και αναγνωρίζει την επιτακτική ανάγκη για βιομηχανική πολιτική.

Στο τελευταίο και πολυδιαφημισμένο στρατηγικό σχέδιο, την περίφημη [έκθεση](#) Πισσαρίδη, δεν θα βρείτε ούτε μια (!) αναφορά στην βιομηχανική πολιτική, ή έστω παθητικές μορφές βιομηχανικής πολιτικής, όπως για παράδειγμα η δημιουργία φορολογικών αντικινήτρων και περιορισμών στην περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού, ή τρόπους αποτελεσματικής κρατικής συνεισφοράς σε στρατηγικές επενδύσεις.¹¹ Πρόκειται για γκάφα ή μάλλον συνειδητή παράλειψη λόγω ιδεολογικής αντίθεσης στην ιδέα ότι το κράτος μπορεί και πρέπει να παρεμβαίνει στην οικονομία. Ωστόσο, μπορεί να το εξηγήσει κάποιος καλοπροαίρετος στη βάση ενός επιχειρήματος που λέει ότι δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε το ελληνικό κράτος, που είναι διαβόητο για τη δυσλειτουργικότητα και την αδιαφάνεια, να επιλέγει και να επενδύει σε οικονομικούς πρωταθλητές.¹² Αν αποδεχτούμε αυτήν την θεμιτή κριτική και ένσταση στην ικανότητα της ελληνικής γραφειοκρατίας και των ελληνικών κυβερνήσεων να παρέμβουν αμερόληπτα και αποτελεσματικά, τότε επείγει μια παράλληλη και συμπληρωματική συζήτηση: πως προετοιμάζουμε άμεσα την ελληνική δημόσια διοίκηση, πως δημιουργούμε συνέργειες μεταξύ της ελληνικής διπλωματίας, των υπουργείων ανάπτυξης και οικονομίας, και πως δημιουργούμε διακομματική συναίνεση στους στόχους και τα κριτήρια της ελληνικής βιομηχανικής πολιτικής. Άρα λοιπόν, τέσσερα βήματα και λίγος χρόνος:

1. Πολυδιάστατη ευρωπαϊκή πολιτική (δηλ. συμμετοχή στην συμμαχία χωρών για την ευρωπαϊκή βιομηχανική πολιτική) στην κατεύθυνση της εμβάθυνσης και διεύρυνσης της ευρωπαϊκής βιομηχανικής πολιτικής μέσα από κοινοτικούς και όχι εθνικούς πόρους. Επιδιώκουμε στην ενσωμάτωση περιβαλλοντικών στόχων, και άρα επενδύσεων, πέρα από αυτούς που αφορούν την άμυνα και ασφάλεια.

2. Ιστορική ανάλυση της ελληνικής οικονομίας, για τον εντοπισμό σχεδίων, περιοχών και παραδειγμάτων βιομηχανικής πολιτικής, καθώς και μεγάλων επιχειρήσεων που το κράτος οφείλει να ανακτήσει τον έλεγχο για λόγους ασφαλείας και δημοσίου συμφέροντος (πχ. τηλεπικοινωνίες, ενέργεια, αμυντική βιομηχανία). Προτεραιότητα στην δίκαιη μετάβαση για τις κοινότητες που εξαρτώνται από τον λιγνίτη. Διεθνή ανάλυση τάσεων βιομηχανικής πολιτικής ώστε να αποφύγουμε την σπατάλη πόρων και τον αθέμιτο ανταγωνισμό με άλλες (γειτονικές) χώρες.

3. Δημόσια διαβούλευση με ιδιωτικούς, δημόσιους φορείς για την συγκρότηση εθνικού σχεδίου βιομηχανικής πολιτικής στη βάση κοινά αποδεκτών στόχων όπως η επιτάχυνση της απανθρακοποίησης, η ενεργειακή αυτονομία της χώρας, η ανασυγκρότηση της αμυντικής βιομηχανίας. Συντονισμός και επιμόρφωση της ελληνικής δημόσιας διοίκησης ώστε να ανταπεξέλθει στα νέα καθήκοντα και την ιστορική ευθύνη της παραγωγικής ανασυγκρότησης.

4. Αναδιάρθρωση και εκδημοκρατισμός της εθνικής αναπτυξιακής τράπεζας με την ενσωμάτωση περιβαλλοντικών στόχων στο καταστατικό της και αποκέντρωση της λειτουργίας της. Συγκεκριμένα, προτείνεται η διασύνδεση και ο συντονισμός με περιφερειακές αναπτυξιακές τράπεζες ώστε να διοχετεύονται καλύτερα επενδυτικά κεφάλαια για τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών έργων και μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Συμπληρωματικό ρόλο θα μπορούσε να παίξει το ήδη υπάρχον Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, στα πρότυπα του Cassa Depositi e Prestiti και της Caisse des Dépôts που λειτουργούν ως εθνικές αναπτυξιακές τράπεζες και διαθέτουν μετοχικά κεφάλαια σε όλες (!) τις στρατηγικές βιομηχανίες και επιχειρήσεις της Ιταλίας και της Γαλλίας αντίστοιχα (Ζερβούδη, 2020).

Η αλλαγή παραγωγικού μοντέλου, την οποία όλοι ευαγγελίζονται, αλλά κανείς δεν περιγράφει πως θα προκύψει - πέραν της ελληνικής κυβέρνησης που περιμένει τον ιδιωτικό τομέα ως δια μαγείας να αλλάξει την ελληνική οικονομία - υποχρεωτικά συμπεριλαμβάνει κάποιες μορφές βιομηχανική πολιτική. Είτε το παραγωγικό μοντέλο της χώρας, σαν φορτηγό πλοίο με χαλασμένο πηδάλιο, θα συνεχίσει ατάραχο την πορεία του στα ήρεμα νερά του εποχιακού τουρισμού, είτε το κράτος διά της παρουσίας του και εκμεταλλεύόμενο κοινοτικούς πόρους, θα χρηματοδοτήσει φιλόδοξα επενδυτικά σχέδια σε τομείς αιχμής, όπως οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η τεχνητή νοημοσύνη, τα φάρμακα, η εκπαίδευση.

Μεσοπρόθεσμα και εφόσον η επενδυτική δυναμική από την κρατική παρέμβαση συμπαρασύρει τον ιδιωτικό τομέα τότε μπορεί να δούμε καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη ανθεκτικότητα της οικονομίας σε διεθνείς κρίσεις. Στο καλό αυτό σενάριο, η δημογραφική κρίση της χώρας που ασκεί τρομακτική πίεση στα δημοσιονομικά και το ασφαλιστικό θα μετριαστεί από θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης και εισροή μεταναστών. Μακροπρόθεσμα, μπορεί να φτάσουμε σε μια οικονομία υψηλής προστιθέμενης αξίας που απορροφά πτυχιούχους, εκπέμπει χαμηλούς ρύπους, και δεν εξαντλεί τους φυσικούς της πόρους στον βωμό του κέρδους. Για να φτάσουμε σε αυτό το «εφικτό μέλλον» πρέπει να ξεκινήσουμε άμεσα την συζήτηση χωρίς να περιμένουμε τις δυνάμεις της αγοράς να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες ούτε να βασιζόμαστε στην καλή προαίρεση των επιχειρηματιών (Gidley, 2022).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η βιομηχανική πολιτική έχει επιστρέψει στο παγκόσμιο προσκήνιο και η Ελλάδα έχει αργήσει με ευθύνη της κυβέρνησης που ως αθεράπευτος τζογαδόρος ποντάρει στο ίδιο χρώμα περιμένοντας να αλλάξει η τύχη του. Τα «ζωώδη ένστικτα των αγορών» τα οποία περιμένουμε να ξυπνήσουν εδώ και χρόνια δεν έχουν ούτε το κίνητρο να επενδύσουν σε τομείς πέραν του τουρισμού ούτε υπάρχουν και οι προϋποθέσεις για μεγάλοπνοες επενδύσεις. Όπως χαρακτηριστικά [σημειώνει](#) ο Γιώργος Παγουλάτος μια από τις «βαθύτερες αδυναμίες του ελληνικού παραγωγικού μοντέλου είναι η αδυναμία των θεσμών και του κράτους» (2016). Η αδυναμία αυτή εντοπίζεται στην φοροδιαφυγή, την ποιότητα του δικαστικού συστήματος, τις πελατειακές σχέσεις και την απαξίωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Η επιτυχία της βιομηχανικής πολιτικής, όπως είδαμε στην περίπτωση της Ολλανδίας, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από συμπληρωματικές πολιτικές και ποιότητες που ενισχύουν τον μεσοπρόθεσμο σχεδιασμό του κράτους.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να είναι αρωγός μιας εθνικής προσπάθειας με την ευχή ότι αργά ή γρήγορα θα ακολουθήσει τις [παραινέσεις](#) για την ανάπτυξη βιομηχανικής πολιτικής για την επιτάχυνση της πράσινης μετάβασης και την επίτευξη στρατηγικής αυτονομίας. Κρίσιμο σε αυτήν την διαδικασία δεν είναι να πειστούν οι θεσμοί της ΕΕ αλλά τα κράτη μέλη που αντιστέκονται στην βιομηχανική πολιτική είτε επειδή δεν θέλουν να πληρώσουν είτε επειδή δεν πιστεύουν σε αυτή. Εκτίμηση μου είναι ότι θα φτάσουμε εκεί αργά ή γρήγορα, από επιλογή ή από ανάγκη. Διαφορετικά η ΕΕ θα σέρνεται πίσω ετεροβαρείς συμμαχίες/συμφωνίες και θα αιφνιδιάζεται από κινεζικές και αμερικάνικες πρωτοβουλίες (βλ. IRA). Στον θαυμαστό καινούργιο κόσμο, η Ευρώπη μπορεί να είναι πιο μικρή αλλά δεν είναι ασήμαντη. Η Ελλάδα μπορεί να συνεισφέρει σε αυτήν την αναγκαία συνειδητοποίηση πιέζοντας για ευρωπαϊκή βιομηχανική πολιτική με κοινοτικούς πόρους που θα προκύπτουν από ευρωπαϊκό δανεισμό και τη φορολογία μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών και τεχνολογικών κολοσσών.

Ανεξάρτητα από τις ευρωπαϊκές πολιτικές όμως, επείγει να ξεκινήσουμε έναν δομημένο διάλογο για το παραγωγικό μοντέλο της επόμενης εικοσαετίας. Ο διάλογος αυτός πρέπει να είναι συμπεριληπτικός και να ξεκινήσει από τα κάτω για να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή νομιμοποίηση: μικρά περιφερειακά συνέδρια, εργαστήρια ιδεών, διασύνδεση επιχειρηματιών και ανταλλαγή ιδεών. Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, πανεπιστημίων, ιδρυμάτων και ιδιωτών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός σχεδίου που θα απολαμβάνει μιας σχετικής διακομματικής συναίνεσης. Γνωρίζω ότι δεν υπάρχει αυτή η κουλτούρα διαλόγου, κυριαρχεί η καχυποψία και ένα θέμα τόσο σημαντικό όσο ο σχεδιασμός της ελληνικής οικονομίας του μέλλοντος θα είναι πεδίο σφοδρής πολιτικής σύγκρουσης. Είμαι

αισιόδοξος, όμως, γιατί υπάρχει συναίνεση, τουλάχιστον στα λόγια, για την ανάγκη αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Οι πολίτες θέτουν ψηλά στην ατζέντα τα περιβαλλοντικά θέματα μετά από τις τραυματικές εμπειρίες των τελευταίων ετών. Ας σχεδιάσουμε λοιπόν το οικονομικό μας μέλλον, έστω και στον μαυροπίνακα, με μια πράσινη βιομηχανική πολιτική που θα στοχεύει στις μεγάλες προκλήσεις των καιρών μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- CBS. (2024, March 4). Dutch agricultural exports worth nearly 124 billion euros in 2023 [Webpagina]. Statistics Netherlands. <https://doi.org/10.1002/9780470755679.ch4>
- Chang, H.-J. (2002). *Kicking Away the Ladder*. Anthem Press.
- Council on Foreign Relations. (2021, June 17). What Happened When China Joined the WTO? World101 from the Council on Foreign Relations. <https://world101.cfr.org/global-era-issues/trade/what-happened-when-china-joined-wto>
- Dianeosis. (2016). Χάρτης Εξόδου Από Την Κρίση: Ένα Νέο Παραγωγικό Μοντέλο Για Την Ελλάδα. Dianeosis. <https://www.dianeosis.org/product/xartis-eksodou-apo-tin-krisi/>
- Dörre, K. (2015). *German Job Miracle*. Rosa Luxemburg Foundation.
- Fadinger, H., Herkenhoff, P., & Schymik, J. (2024). Quantifying the Germany shock: Structural labor-market reforms and spillovers in a currency union. *Journal of International Economics*, 150, 103905. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2024.103905>
- Gasperin, S. (2022). Lessons from the past for 21st century systems of state-owned enterprises: The case of Italy's IRI in the 1930s. *Structural Change and Economic Dynamics*, 62. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2022.03.010>
- Gidley, J. M. (2022). Το μέλλον (Ε. Χριστοφιλόπουλος, Ed.; Μ. Παπαηλιάδη, Trans.). Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Heilmann, S., & Shih, L. (2013). *The Rise of Industrial Policy in China, 1978-2012*. Harvard-Yenching Institute Working Paper Series, 1-24.
- Johnson, C. (1982). *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Stanford University Press.
- Mazzucato, M., (2015). *The entrepreneurial state: Debunking public vs. Private sector myths* (Revised edition). PublicAffairs; WorldCat.
- Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation* (2nd ed.). BEACON PRESS. <https://doi.org/10.1002/9780470755679.ch4>
- Rodrik, D. (1997). *Has globalization gone too far?* Institute for International Economics; WorldCat.
- Rodrik, D. (2013, May 12). *Industrial Policy for the 21st Century*. <https://web.archive.org/web/20130512202801/http://www.scribd.com/doc/4930237/Industrial-Policy-for-the-21st-Century>
- Thatcher, M., & Vlandas, T. (2021). *Foreign states in domestic markets: Sovereign wealth funds and the West* (1st ed.). Oxford University Press.
- Woo, M. (2023). *The Developmental State*. In J. Han, R. Pacheco Pardo, & Y. Cho (Eds.), *The Oxford Handbook of South Korean Politics* (p. 0). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192894045.013.7>
- Ζερβούδη, Ε. (2020). *ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΜΙΑΣ ΧΩΡΑΣ*. Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών.
- Λαμπριανίδης, Λ. (2022, September 26). *Αντιμετώπιση των σοβαρών δομικών προβλημάτων της χώρας αντί καλλιέργειας επίπλαστης αισιοδοξίας*. Ena Institute. <https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%ce%bc%ce%b5%cf%84%cf%8e%cf%80%ce%b9%cf%83%ce%b7-%cf%84%cf%89%ce%bd-%cf%83%ce%b%ce%b2%ce%b1%cf%81%cf%8e%ce%bd-%ce%b4%ce%bf%ce%bc%ce%b9%ce%ba%cf%8e%ce%bd-%cf%80%cf%81%ce%bf/>

